

CONCEPT
17 juni 2024

‘Ouderenmishandeling’

treft vooral vrouwen

Bernardine Ensink en Marjan Nieuwenhuis * **

Vooraf

Op 10 juni 2024 meldde “Steunpunt Huiselijk Geweld” dat het aantal geregistreerde meldingen van ouderenmishandeling opnieuw is gestegen ⁱ. Er kwamen vorig jaar 1703 meldingen van ouderenmishandeling bij het steunpunt binnen. Uit ander onderzoek ⁱⁱ blijkt dat het vaak gaat het om psychische mishandeling en in 70 procent vrouwelijke slachtoffers betreft. In de helft van de gevallen is de pleger een kind, kleinkind of (ex) partner.

De landelijke omvang cijfers over ouderenmishandeling zijn gedateerd en afkomstig uit een onderzoek uit 1996 ⁱⁱⁱ. In dit onderzoek werd gevonden dat 5,5% van de zelfstandig wonende 65+ ers slachtoffer werd van ouderenmishandeling.

Omdat de bevolking hoe langer hoe meer vergrijsd en er een tekort is aan hulpverleners valt te verwachten dat we te maken krijgen met een steeds groter wordende groep kwetsbare ouderen in een afhankelijkheidspositie. Door deze situatie is het aannemelijk dat de omvang van ‘ouderenmishandeling’ zal toenemen ^{iv}. Onlangs kondigde staatssecretaris van VWS aan dat er een landelijk onderzoek komt naar de aard en omvang van ouderenmishandeling.

Wat is ouderenmishandeling?

Onder oudermishandeling wordt verstaan: al het handelen of nalaten van handelen van al degenen die in een persoonlijke en/of professionele relatie met de oudere staan (een persoon van 65 jaar of ouder) waardoor de persoon (herhaaldelijk) lichamelijke en/of materiele schade lijdt dan wel vermoedelijk zal lijden en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid ^v.

Ouderenmishandeling omvat

- Fysieke mishandeling
- Seksuele mishandeling (als bijv. de ander vindt dat ie recht heeft op seks, maar de ander zit in een rolstoel. Of een dementerende echtgenoot met seksuele ontremming).
- Psychische mishandeling (treiteren, schelden, overmatige controle e.d.)
- Verwaarlozing: Het nalaten van handelingen die een oudere nodig heeft, zoals het niet voorzien van voedsel en lichamelijke verwaarlozing en geen medicijnen geven.
- Financiële uitbuiting
- Het schenden van rechten (bijv. het onthouden van post).

Ouderen kunnen hun hele leven al te maken hebben met mishandeling, maar lopen een groter gevaar mishandeld te worden in de periode dat zij kwetsbaar zijn, d.w.z. afhankelijk worden

voor overleving van derden. Hun netwerk wordt kleiner door het overlijden van belangrijke derden. Zij vinden het moeilijk om er iets van te zeggen, bang om de band te verliezen.

- *Opzettelijke mishandelingen*

Er kan sprake zijn van opzettelijke mishandelingen; de pleger is zich bewust van die mishandeling of uitbuiting.

Deze mishandelingen hoeven niet te ontstaan te zijn in de fase waarin de oudere in zekere mate afhankelijk is geworden, maar kunnen ontstaan zijn in een levenslange geschiedenis van 'familiegeweld'.

- *Ontspoorde zorg*

Naast opzettelijke mishandeling onderscheidt men ontspoorde zorg. Deze term slaat op de mantelzorg die door overbelasting de grens van goede zorg overschrijdt. Waarbij er dus sprake is van het achterwege laten van de benodigde zorg of van agressie. Voorbeelden van 'grensoverschrijdend gedrag' van overbelaste mantelzorgers: kleineren, schelden, ander verbaal geweld; verwaarlozing, geen of onvoldoende boodschappen doen, medicatie vergeten, onjuiste medicatie geven vanwege vergeetachtigheid; het geven van een tik; opsluiting, vastbinden aan een stoel van een dementerende om bv boodschappen te doen.

Vaak is deze ontsporing een teken dat het thuis niet verder kan. Van alle mantelzorgers is er ten minst bij 1 op de 10 sprake van overbelasting en daarmee met een verhoogd risico op ontsporing van de zorg.

Voor beide vormen van oudere mishandeling kunnen zowel de pleger als het slachtoffer hulp nodig hebben. Maar bij opzettelijke mishandeling zal die hulp aan de mishandelaar er toch anders uitzien dan bij een overbelaste mantelzorgers.

Zowel mantelzorgers als 'hulpbehoeftige oudere' hebben hulp nodig, beter is het om de overbelasting te voorkomen.

Signalering

Om inzicht te bevorderen in wat ouderenmishandeling is heeft Movisie een reeks filmpjes gemaakt met de titel 'Je ziet het pas als je het gelooft'^{vi}.

Er zijn ten behoeve van de signalering meldpunten van ouderenmishandeling opgericht (nu zijn er zeker 10 meldpunten).^{vii} En er bestaan 'Steunpunten Huiselijk Geweld', Consulatienetwerken en 'Meldpunten Zorg en Overlast'.

Er is sinds 2019 een aangescherpte meldcode 'wet meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling', die voor een eenheid in registraties moet zorgen^{viii}.

Ouderenmishandeling is een belangrijk onderwerp van gesprek onder hulpverleners en er leeft de mening dat het probleem vele malen groter is dan het aantal meldingen dat bij de meldpunten binnenkomt.

Het zijn de hulpverleners die het vaakst ouderenmishandeling melden bij de meldpunten. (70 procent).

Afhankelijke ouderen zitten niet in een positie om de mishandeling aan te kaarten, toch benadert 16 procent zelf een meldpunt. Opvallend is dat de familie van de kwetsbare ouderen nog minder vaak contact opneemt met een meldpunt (14 procent).

De indruk uit het verkennend onderzoek (zie voetnoot 7) is dat er nu weinig wordt gedaan met de meldingen die binnenkomen. Veel hulpverleners kunnen niet goed omgaan met dergelijke meldingen. Vaak komt dit omdat door de manier waarop de hulpverlening is georganiseerd. Er zijn te weinig één op één contacten in de hulpverlening en de hulp is over diverse organisaties verspreid.

Preventie

- *Preventie van financiële uitbuiting*

De meldingen van ouderenmishandeling die bij Veilig Thuis binnen komen betreffen vooral financiële oplichting die door banken of woning coöperaties worden gemeld. Het Ministerie van VWS heeft een speciale informatie box ‘Financieel veilig ouder worden’ uitgegeven^{ix}. Met daarin maatregelen die men kan nemen als men nog niet zo kwetsbaar is, zoals:

- Volmacht regelen, vertrouwenspersoon aanstellen/aanwijzen. Geef je betaalpas nooit aan één persoon af, maar neem meerdere personen in vertrouwen.
- Een extra rekening openen, zodat bedragen niet te hoog oplopen
- Het verlagen van de pas limiet

Regelingen bij de notaris:

- Regel alles goed met een betrouwbare notaris als je nog niet kwetsbaar bent (er zijn notarissen die meewerken om onder dwang een testament van een ‘kwetsbare oudere’ te wijzigen).
- Stel bijv. een bewindvoerder aan, regel de materiele erfenis zoals sieraden e.d.
- Regel wie de eerst contactpersoon is
- Levenstestament opstellen
- Toezicht regelen, b.v. via notaris, accountant, familielid

Deze preventieve maatregelen verdienen een goede voorlichtingscampagne van de overheid. Tot nu toe zijn aan deze preventieve maatregelen weinig bekendheid gegeven.

- *Verminderen van de kwetsbaarheid ouderen voor mishandeling*

Ouderen worden kwetsbaar voor mishandeling als zij in een sociaal isolement leven en afhankelijk worden van één persoon. Vooral alleenstaande vrouwen, vrouwen zonder kinderen, vrouwen met een psychische problematiek e.d. zijn extra kwetsbaar.

Uit een onderzoek van de Raad van Ouderen blijkt dat de meesten ouderen zich weinig zorgen maken over de toekomst ‘wie dan leeft wie dan zorgt’, terwijl dit wel het geval is bij mantelzorgers. Het merendeel van de mantelzorgers is nu zelf tussen de 60 en 80 jaar oud. Zij maken zich vooral zorgen om zich in de toekomst ‘verlaten en geïsoleerd’ te voelen^x.

In het boek ‘Voorzorgcirkels’ wordt geadviseerd om tijdig een netwerk van mogelijke contactpersonen op te zetten^{xi}. Dit zijn netwerken van 10 tot 13 personen, die voorsorteren op het ouder worden door onderling hulp en ondersteuning te bieden.

De zorg voor ouderen wordt met name op wijk/dorpsniveau opgezet.

In de grote steden wordt dit vooral georganiseerd vanuit de bibliotheken, waarbij een goede gastvrouw essentieel is. Deze zorg is geëvalueerd door een onderzoek van het RIVM^{xii}.

Dit betreft een kwalitatief onderzoek dat laat zien dat initiatieven op wijkniveau behulpzaam kunnen zijn bij het verminderen van eenzaamheid en kwetsbaarheid.

Of vanuit alle bibliotheken in Nederland dergelijke initiatieven zijn genomen is onbekend. Ook weten we niet hoeveel alleenstaande kwetsbare ouderen er worden bereikt. Voor sterk geïsoleerde ouderen wordt aanbevolen om een ‘sociaal service buddy’ aan te stellen, waarbij ouderen die geen vermogen hebben deze buddy vergoed krijgen.

– *Voorkomen van overbelasting bij mantelzorgers*

Het valt te verwachten dat er in de toekomst een groot beroep zal worden gedaan op mantelzorgers vanwege de toenemende vergrijzing en de krapte op de arbeidsmarkt. Nu al zijn de meeste mantelzorgers zelf 65+ ers. Op dit moment kampt 1 op de 10 mantelzorgers met overbelasting. In Amsterdam loopt dit al op tot 1 op de 8. Als er geen maatregelen worden genomen dan dreigt een verdere overbelasting van de mantelzorger en daarmee het gepaard gaande risico op ontsporing. De Raad van Ouderen heeft op basis van onderzoek advies uitgebracht over het organiseren van de mantelzorg. Hierin is de mantelzorger de spil en moet de hulpverlening zich bij de mantelzorger aansluiten en niet andersom. Veel mantelzorgers en ook kwetsbare ouderen zouden graag hun zorg met meer mensen willen delen, maar vinden het vaak moeilijk om hulp te vragen als zij dit nodig hebben. Mantelzorgers worden geadviseerd als overbelasting dreigt tijdig contact op te nemen met instellingen. Er zijn diverse steunpunten van Mantelzorgers en er is een Vereniging van Mantelzorgers.

Amsterdam biedt als gemeente de volgende zorgmogelijkheden aan: thuiszorg, dagbesteding, kortverblijf ergens anders, logeren, respijtzorg, een casemanager, buurtteams, hulp bij huishouden, cursussen voor mantelzorgers, lotgenotencontact, ambulante ondersteuning (met bijvoorbeeld studenten), boekentips en als het niet meer gaat verpleeghuiszorg.

De ondersteuning van overbelaste mantelzorgers is afhankelijk van de stadswijk en/of de regio waar je woont. Er bestaat geen zicht op of die vormen van ondersteuning in elke wijk/regio bestaan en ook niet of overbelaste mantelzorgers hun weg weten te vinden naar deze vormen van ondersteuning. Om de preventie van overbelasting van mantelzorgers goed te kunnen evalueren is een overzicht van ondersteuningsaanbod per stadswijk /regio wenselijk en ook dat hier meer bekendheid aan wordt gegeven.

Hulpverlening

– *Thuiszorg, wijkverpleging, huisarts*

Signalen van ouderenmishandeling worden meestal opgemerkt door hulpverleners die bij de ouderen thuis over de vloer komen zoals thuiszorg, hulpen in de huishouding en de wijkverpleging. Deze hulpverleners zijn niet direct opgeleid om ouderenmishandeling te signaleren of bij de familie aan te kaarten. Voor meer inzicht in de situaties waarmee deze beroepsgroepen geconfronteerd worden verwijzen we naar het boek ‘Ouder mishandeling komt in de beste families voor’ van Hetty Termeer^{xiii}. Ontspoorde mantelzorg is een moeilijk bespreekbaar onderwerp, omdat de mantelzorger zich niet bewust hoeft te zijn van de ontsporing.

Belangrijk is het om te beginnen met het vastleggen van de signalen, wat hoor ik, wat zie ik, hoe is de relatie tussen zorgvrager en mantelzorger. Movisie heeft een signalenkaart

ontspoorde mantelzorg ontwikkeld die thuiszorgmedewerkers en anderen kunnen gebruiken. Let op signalen als blauwe plekken, schrammen, breuken, zwellingen (fysieke mishandeling)/ gewichtsverlies, uitdroging, onverzorgde wonden of slechte hygiëne (verwaarlozing)/ verwardheid, suffigheid of lusteloosheid (psychische mishandeling). Concentreer je op de feiten en scheid dat van vermoedens en conclusies.

De vermoedens van ouderenmishandeling kunnen intern met collega's worden besproken zonder de privacywet te schenden. Ook kan Veilig Thuis worden geconsulteerd maar daarvoor moet wel toestemming worden gevraagd i.v.m. de privacy wet.

Als de hulpverlener de signalen van ouderenmishandeling zelf wil bespreken met de mantelzorger/zorgvrager dan zijn daar goede richtlijnen voor (zie het artikel ontspoorde mantelzorg van Movisie). Belangrijk is het om tot het besluit te komen: is er sprake van acute of structurele onveiligheid. In dat geval is de hulpverlener verplicht 'Veilig Thuis' in te schakelen.

Als er sprake is van ontspoorde mantelzorg maar dit is niet structureel of acuut onveilig dan wordt met de overbelaste mantelzorger/zorgvrager besproken welke hulp voor verlichting kan zorgen.

- *Veilig Thuis*

Hulpverleners zijn verplicht in geval van signalering van acute of structurele ouderenmishandeling om Veilig Thuis in te schakelen.

Van alle meldingen van 'mishandeling' die bij Veilig Thuis binnenkomen heeft 2 procent betrekking op ouderenmishandeling.

Wat doet Veilig Thuis?

- Ze luisteren naar je verhaal dat je anoniem kan vertellen.
- De verantwoordelijkheid blijft bij de melder maar de medewerkers van Veilig Thuis denken met je mee over hoe je het probleem kan aanpakken.
- De melder van vermoedens van ouderenmishandeling kan op basis van de ernst van de signalen besluiten een melding te doen van mishandeling.
- Veilig Thuis kan op basis van de ernst van de melding afwegen of zij een breder onderzoek wil doen bij andere instanties waarmee de mantelzorger/zorgvrager contact heeft.
- Ze kunnen samen met de contactzoekende hulpverlener kijken naar welke andere of specialistische hulp moet worden ingezet.
- Ze kunnen de zogenaamde 'bemoeizorg' inschakelen.
- Ze kunnen de politie, de huisarts, een forensisch arts inschakelen.

Veilig thuis en andere organisaties zijn bezig met het ontwikkelen van een routekaart, met vragen als wanneer moet welke hulp worden ingeschakeld. Deze routekaart is nog niet uitgewerkt voor ouderenmishandeling.

Tot nu toe zijn er geen gegevens bekend in hoeverre de hulp van Veilig Thuis ertoe heeft bijgedragen dat ouderenmishandeling is verminderd of gestopt.

Politie en strafrecht

Vaak willen ouderen aangifte doen bij de politie, zeker in het geval van financieel misbruik. Als het financiële misbruik is gepleegd door kinderen, kleinkinderen of goede vrienden, bekenden etc. dan is het belangrijk om je vooraf te realiseren dat ‘geld is maar geld’ is. Verstoorde relaties door misbruik waarbij het strafrecht wordt ingeschakeld kun je niet meer herstellen’. De gang naar de politie wordt in veel gevallen minder wenselijk geacht. Men zet liever in op ‘mediation’.

Conclusies

Ouderenmishandeling komt relatief veel voor, maar men hoort er weinig over, het is een taboeonderwerp.

Het valt te verwachten dat in de toekomst deze vorm van mishandeling een nog groter probleem wordt omdat er meer mensen ouder worden en afhankelijk worden van hulp. Tegelijkertijd is er een nijpend tekort aan hulpverleners. Dit probleem treft vooral oudere vrouwen omdat zij ouder worden dan mannen, en tegelijkertijd op vroegere leeftijd met ziektes kampen.

Het betreft dus een kwetsbare groep, waarbij alleenstaande vrouwen, vrouwen zonder kinderen, vrouwen met een psychische problematiek extra kwetsbaar zijn.

Op alle deelgebieden is nog veel werk te verzetten.

Resumerend:

- Om inzicht te krijgen in de omvang van het probleem is een landelijk onderzoek naar ouderenmishandeling belangrijk.
- Er is een goede informatie box ‘financieel veilig ouder worden’ ontwikkeld, maar deze box verdient het om veel meer onder de aandacht te worden gebracht.
- Er worden initiatieven op buurt/dorpsniveau genomen met het doel isolatie van ouderen te voorkomen door hen een groter netwerk aan te bieden. De manier waarop dit het best kan gebeuren is ontwikkeld, maar er is geen inzicht in hoeverre elke dorp/wijk hierin voorziet en of men de meest kwetsbare ouderen bereikt.
- Voor overbelaste mantelzorgers bestaan steunpunten en allerlei maatregelen om overbelasting te voorkomen. In de teksten over dit onderwerp wordt ‘overbelasting’ gerelateerd aan het ontsporen van de zorg. Klopt dit? Een mantelzorger hoeft niet altijd te ‘mishandelen’ vanuit overbelasting. Inzicht in deze problematiek ontbreekt.
- We weten niet of deze steunpunten voor overbelaste mantelzorgers in alle regio’s aanwezig zijn. Ook is het vraag of overbelaste mantelzorgers de weg weten te vinden naar allerlei ondersteunende instanties.
- Er zijn nog geen gegevens aanwezig of de hulp van Veilig Thuis effectief is. Resulteert een melding uiteindelijk in een adequaat hulpaanbod. Is de aangeboden hulp in staat de ouderenmishandeling te verminderen of te stoppen.
- In de Routekaart^{xiv}, opgesteld door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, ontbreekt speciale aandacht voor ouderenmishandeling.

Extra informatie

* Dit artikel is geïnspireerd door de lezing die Hiske Jaspers, werkzaam bij Veilig Thuis, op 4 mei 2023 hield bij de Wouw-Nijmegen. Daarnaast is zij voorzitter van het Landelijk Platform Bestrijding Ouderenmishandeling en bekijkt ze met verschillende partijen, zoals bijvoorbeeld het Ministerie van Volksgezondheid, hoe er in Nederland meer aandacht voor dit thema moet komen.

** Onder anderen geschreven voor de Schaduwrapportages van CEDAW en GREVIO als achtergrondinformatie over ouderenmishandeling. De nadruk ligt op de situatie van oudere vrouwen die daarmee het meeste te maken hebben, juni 2024.

CEDAW ondervraagt elke vier jaar de Nederlandse regering in hoeverre zij het VN-Vrouwenverdrag uit 1995 heeft geïmplementeerd.

GREVIO doet hetzelfde, maar dan over het Verdrag van Istanbul over vrouwenmishandeling. Vrouwenorganisaties in Nederland stellen een Schaduwrapportage ten behoeve van de ondervraging.

Websites met meer informatie:

<https://veiligthuis.nl>

<https://www.veiligthuisgv.nl/hulp-nodig/ouderenmishandeling-melden>

www.ikvermoedhuiselijkgeweld.nl

www.aanpak-ouderenmishandeling.nl www.ikvermoedhuiselijkgeweld.nl

www.aanpak-ouderenmishandeling.nl

ⁱ Landelijk Platform Bestrijding Ouderenmishandeling, onderzoek ‘[Meer ouderen getreiterd en verwaarloosd](#)’, op Nu.nl, 10 juni 2024

ⁱⁱ Movisie (2011) ‘[Registratie Ouderenmishandeling](#)’

ⁱⁱⁱ Comies, H.C. Jonker, C. Pot, A.M. & Smit, J.H. (1996) ‘[Agressie tegen en benadeling van ouderen](#)’, een onderzoek naar ouderenmishandeling. EMGO/instituut, VUmc

^{iv} Kriek, F. Oude Ophuis, R.J.M. (2023) ‘[Een verkennend onderzoek naar ouderenmishandeling](#)’. Amsterdam, Regioplan publicatie nr 1019

^v Trimbos, wetenschappelijk kennisinstituut voor mentale gezondheid (2023) ‘[Landelijk Platform Bestrijding Ouderenmishandeling](#)’

^{vi} Movisie (2013) ‘[Je ziet het pas als je het gelooft](#)’

^{vii} Kriek, F. Oude Ophuis, R.J.M. (2023) [Een verkennend onderzoek naar ouderenmishandeling](#)’, Amsterdam, Regioplan publicatie nr 1019

^{viii} Westerveld, N. van Delft, A. Schakenraad, W. ‘[Meldcode bij ontspoorde mantelzorg](#)’, Movisie, herziene versie 2020

^{ix} Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, (2022) Informatie box ‘[Financieel veilig ouder worden](#)’

^x Raad van Ouderen, Mantelzorgpanel (2023) ‘[Mantelzorg voor en door ouderen](#)’

^{xi} Henk Geene, (2021) ‘[Voorzorgcirkels als antwoord op vergrijzing](#)’.

^{xii} Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Ministerie van VWS, Evaluatie project (2021) ‘[Ouderen in de wijk](#)’

^{xiii} Hetty Termeer (2019) ‘[Ouder mishandeling komt in de beste families voor](#)’, Boeken Gilde

^{xiv} Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2022) ‘[Routekaart](#)’